

ผลิตภัณฑ์จักสาน

ผลิตภัณฑ์จักสาน

การทำเครื่องจักสานในประเทศไทย มีการทำสืบต่อกันมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ โดยนักโบราณคดีได้พบหลักฐานสำคัญเกี่ยวกับการทำเครื่องจักสานในยุคหินใหม่ที่บริเวณถ้ำแห่งหนึ่งในเขตอำเภอศรีสวัสดิ์ จ.กาญจนบุรี ซึ่งทำด้วยไม้ไผ่เป็นลายขัดสองเส้นราวอายุประมาณ 4,000 ปีมาแล้ว (พรทิพย์ สอนสกุล, ม.ป.ป.) เครื่องจักสานยุคแรก มนุษย์จะนำวัตถุดิบจากธรรมชาติเท่าที่จะหาได้ใกล้ตัวมาทำให้เกิดประโยชน์ เช่น การนำใบไม้ กิ่งไม้ ต้นไม้ประเภทเถานำมาสานมาขัดเป็นรูปทรงง่าย ๆ เพื่อใช้เป็นภาชนะหรือมาสานขัดกันเป็นแผ่นเพื่อใช้สำหรับปูรองนั่ง รองนอน ก่อนที่จะพัฒนามาเป็นเครื่องจักสานที่มีความประณีตในยุคต่อ ๆ มา เครื่องจักสานเป็นงานศิลปหัตถกรรมที่มนุษย์คิดวิธีการต่าง ๆ ขึ้นเพื่อใช้สร้างเครื่องมือเครื่องใช้ในชีวิตประจำวันด้วยวิธีการสอดขัดและสานกันของวัสดุทำเป็นเส้นเป็นริ้ว โดยสร้างรูปทรงของสิ่งที่ประดิษฐ์ขึ้นนั้นตามความประสงค์ในการใช้สอยตามสภาพภูมิศาสตร์ ประสานกับขนบธรรมเนียมประเพณีความเชื่อศาสนาและวัสดุในท้องถิ่นนั้น ๆ

คำว่า “จักสาน” นั้น เป็นคำที่เรียกขึ้นตามวิธีการที่ทำให้เกิดเครื่องจักสาน เพราะเครื่องจักสานต่าง ๆ จะสำเร็จเป็นรูปร่างที่สมบูรณ์ได้นั้นต้องผ่านกระบวนการ การจัก การสาน และการถัก (เรวัต สุขสิกาญจน์, 2554)

สารบัญ

	หน้า
หลักสูตรการฝึกอบรม	1
เนื้อหาการฝึกอบรม	4
ที่มาและความสำคัญในการทำเครื่องจักสาน	4
เหตุผลที่ทำให้เกิดเครื่องจักสาน และการนำไปประยุกต์ใช้	5
ตัวอย่างผลิตภัณฑ์จักสานพื้นบ้าน	5
บรรณานุกรม	7

หลักสูตรการฝึกอบรม

ผลิตภัณฑ์จักสาน

1.วัตถุประสงค์

เพื่อให้ผู้รับการฝึกอบรม

1.1 มีความรู้ ความเข้าใจ กระบวนการทำผลิตภัณฑ์จักสานได้

1.2 มีทักษะในการทำผลิตภัณฑ์จักสาน

1.3 สามารถประยุกต์ใช้กระบวนการการจักสานในรูปแบบอื่น ๆ ได้

1.4 ส่งเสริมการถ่ายทอดองค์ความรู้ การอนุรักษ์ภูมิปัญญาและวัฒนาธรรมท้องถิ่นในการทำผลิตภัณฑ์จักสาน

2. ระยะเวลาฝึกอบรม

- 4 ชั่วโมง ประกอบด้วย การอบรมให้ความรู้ด้านทฤษฎี จำนวน 2 ชั่วโมง และ การฝึกปฏิบัติ จำนวน 2 ชั่วโมง ใช้ระยะเวลาโดยประมาณ คือ 1 วัน

3. คุณสมบัติผู้เข้าฝึกอบรม

3.1 เป็นผู้นำชุมชนหรือประชาชนผู้สนใจในชุมชนที่เข้าร่วมโครงการ

3.2 เป็นผู้ได้รับการคัดเลือกจากโครงการผลักดันผลงานทางวิชาการสู่การใช้ประโยชน์

3.3 มีความพร้อมและสามารถเข้ารับการฝึกอบรมได้ตลอดหลักสูตร

3.4 มีความสนใจในการฝึกทักษะวิชาชีพการทำผลิตภัณฑ์จักสานและสามารถนำไปเผยแพร่ต่อได้

4. วุฒิบัตร

ชื่อเต็ม : วุฒิบัตรการฝึกอบรมระยะสั้น **“การทำผลิตภัณฑ์จักสาน”** ผู้รับการฝึกอบรมต้องผ่านการประเมินไม่น้อยกว่า ร้อยละ 80 ของระยะเวลาการฝึกทั้งหมดจะได้รับวุฒิบัตร “การทำผลิตภัณฑ์จักสาน”

5. หัวข้อเนื้อหาการฝึกอบรม

หัวข้อการฝึกอบรม	เวลา (ชั่วโมง)	
	ทฤษฎี	ปฏิบัติ
1.ที่มาและความสำคัญในการทำเครื่องจักสาน	1	
2.เหตุที่ทำให้เกิดเครื่องจักสานที่สำคัญ	0.5	
3.ตัวอย่างผลิตภัณฑ์จักสาน	0.5	
4.การฝึกปฏิบัติการทำเครื่องจักสาน	-	2

หัวข้อการฝึกอบรม	เวลา (ชั่วโมง)	
	ทฤษฎี	ปฏิบัติ
การวัดและประเมินผล	-	ร้อยละ 100
รวม	2	2
	4	

6. เนื้อหาการฝึกอบรม

6.1 ที่มาและความสำคัญในการทำเครื่องจักสาน (ทนงศักดิ์ ปัดสินธุ์, 2560)

วัตถุประสงค์

เพื่อให้ผู้รับการฝึกอบรมมีความรู้ ความเข้าใจ ในเรื่องของความเป็นมาและความสำคัญของเครื่องจักสานมากยิ่งขึ้น

คำอธิบายรายวิชา

ศึกษาความเป็นมา ความสำคัญ และการประยุกต์ใช้ของเครื่องจักสาน

6.2 เหตุผลที่ทำให้เกิดเครื่องจักสาน และการนำไปประยุกต์ใช้ (ประทักษ์ คูณทอง, 2555)

วัตถุประสงค์

เพื่อให้ผู้รับการฝึกอบรมได้ความรู้ ความเข้าใจเหตุผลที่ทำให้เกิดเครื่องจักสาน การนำเครื่องจักสานไปประยุกต์ใช้ และเรียนรู้ทักษะในการทำเครื่องจักสาน

คำอธิบายรายวิชา

ศึกษาเหตุผลที่ทำให้เกิดเครื่องจักสาน และศึกษาวิธีการหรือทักษะในการทำเครื่องจักสาน

6.3 ตัวอย่างผลิตภัณฑ์จักสานพื้นบ้าน (เรวัต สุขสิกาญจน์, 2554)

วัตถุประสงค์

เพื่อเรียนรู้การใช้งาน การอนุรักษ์ เครื่องจักสานที่เริ่มจากการจัก การสาน และการถัก ก่อนที่จะออกมาเป็นผลิตภัณฑ์จักสาน (มนศักดิ์ ทหิงษ์ และ สิทธิกร ต๊ะกู, 2564)

คำอธิบายรายวิชา

ศึกษาการใช้งานของเครื่องจักสาน และศึกษาการการจัก การสาน และการถัก ของผลิตผลิตภัณฑ์จักสานชนิดต่างๆ

7. การวัดและประเมินผล

1. ทำการลงมือปฏิบัติจักสาน
2. ประเมินความสามารถและศักยภาพในการปฏิบัติงานของผู้รับการฝึกอบรม

8. ผู้จัดทำหลักสูตร

1. นางสาวอทิตญา ศรีกันทา เจ้าหน้าที่วิเคราะห์ข้อมูล โครงการมหาวิทยาลัยสู่ชุมชน (U2T)
2. นางสาวเจษฎาภรณ์ กันทะรส สาขาการจัดการ คณะบริหารธุรกิจ วิทยาลัยอาชีวศึกษาเชียงใหม่

เนื้อหาการฝึกอบรม

ที่มาและความสำคัญในการทำเครื่องจักสาน

การทำเครื่องจักสานในประเทศไทย มีการทำสืบต่อกันมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ โดยนักโบราณคดีได้พบหลักฐานสำคัญเกี่ยวกับการทำเครื่องจักสานในยุคหินใหม่ที่บริเวณถ้ำแห่งหนึ่งในเขตอำเภอศรีสวัสดิ์ จ.กาญจนบุรี ซึ่งทำด้วยไม้ไผ่เป็นลายขัดสองเส้นราวอายุประมาณ 4,000 ปีมาแล้ว เครื่องจักสานยุคแรก มนุษย์จะนำวัตถุดิบจากธรรมชาติเท่าที่จะหาได้ใกล้ตัวมาทำให้เกิดประโยชน์ เช่น การนำใบไม้ กิ่งไม้ ต้นไม้ประเภทเถานำมาสานมาขัดเป็นรูปทรงง่าย ๆ เพื่อใช้เป็นภาชนะหรือมาสานขัดกันเป็นแผ่นเพื่อใช้สำหรับปูรองนั่ง รองนอน ก่อนที่จะพัฒนามาเป็นเครื่องจักสานที่มีความประณีตในยุคต่อ ๆ มา เครื่องจักสานเป็นงานศิลปหัตถกรรมที่มนุษย์คิดวิธีการต่าง ๆ ขึ้นเพื่อใช้สร้างเครื่องมือเครื่องใช้ในชีวิตประจำวันด้วยวิธีการสอดขัดและสานกันของวัสดุทำเป็นเส้นเป็นริ้ว โดยสร้างรูปทรงของสิ่งที่ประดิษฐ์ขึ้นนั้นตามความประสงค์ในการใช้สอยตามสภาพภูมิศาสตร์ ประสานกับขนบธรรมเนียมประเพณีความเชื่อศาสนาและวัสดุในท้องถิ่นนั้น ๆ

คำว่า “จักสาน” นั้น เป็นคำที่เรียกขึ้นตามวิธีการที่ทำให้เกิดเครื่องจักสาน เพราะเครื่องจักสานต่าง ๆ จะสำเร็จเป็นรูปร่างที่สมบูรณ์ได้นั้นต้องผ่านกระบวนการ ดังนี้

1. การจัก คือการนำวัสดุมาทำให้เป็นเส้น เป็นแฉก หรือเป็นริ้วเพื่อความสะดวกในการสาน ลักษณะของการจักโดยทั่วไปนั้นขึ้นอยู่กับลักษณะของวัสดุแต่ละชนิดซึ่งจะมีวิธีการเฉพาะที่แตกต่างกันไป หรือบางครั้งการจักไม้ไผ่หรือหวายมักจะเรียกว่า “ตอก” ซึ่งการจักถือได้ว่าเป็นขั้นตอนของการเตรียมวัสดุในการทำเครื่องจักสานขั้นแรก

2. การสาน เป็นกระบวนการทางความคิดสร้างสรรค์ของมนุษย์ที่นำวัสดุธรรมชาติมาทำประโยชน์โดยใช้ความคิดและฝีมือมนุษย์เป็นหลัก การสานลวดลายจะสานลายใดนั้นขึ้นอยู่กับความเหมาะสมในการใช้สอย ซึ่งมีด้วยกัน 3 วิธี คือ

- การสานด้วยวิธีสอดขัด
- การสานด้วยวิธีการสอดขัดด้วยเส้นทแยง
- การสานด้วยวิธีขดเป็นวง

3. การถัก เป็นกระบวนการประกอบที่ช่วยให้การทำเครื่องจักสานสมบูรณ์ การถักเครื่องจักสาน เช่น การถักขอบของภาชนะจักสานไม้ไผ่ การถักหูภาชนะ เป็นต้น การถักส่วนมากจะเป็นการเสริมความแข็งแรงของโครงสร้างภายนอก เช่น ขอบ ขา ปาก ก้น ของเครื่องจักสาน และเป็นการเพิ่มความสวยงามไปด้วย

เหตุผลที่ทำให้เกิดเครื่องจักสาน และการนำไปประยุกต์ใช้

เหตุที่ทำให้เกิดเครื่องจักสานที่สำคัญ 3 ประการ

2.1 เหตุจากความจำเป็นในการดำรงชีวิต

การดำรงชีวิตในชนบทจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องอาศัยเครื่องมือเครื่องใช้พื้นบ้าน ที่สามารถผลิตได้เองมาช่วยให้เกิดความสะดวกสบาย ซึ่งสามารถจำแนกออกเป็นประเภทต่าง ๆ ตามหน้าที่ใช้สอยดังนี้

- เครื่องจักสานที่ใช้ในการบริโภค
- เครื่องจักสานที่ใช้เป็นภาชนะ
- เครื่องจักสานที่ใช้เป็นเครื่องตวง
- เครื่องจักสานที่ใช้เป็นเครื่องเรือนและเครื่องปูลาด
- เครื่องจักสานที่ใช้ป้องกันแดดฝน
- เครื่องจักสานที่ใช้ในการดักจับสัตว์
- เครื่องจักสานที่ใช้เกี่ยวกับความเชื่อ ประเพณีและศาสนา

2.2 เหตุที่เกิดจากสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติตามสภาพภูมิศาสตร์

เพราะชาวไทยส่วนใหญ่มีอาชีพทางเกษตรกรรม จึงจำเป็นต้องทำมาหากินกันตามสภาพสิ่งแวดล้อมและสภาพภูมิศาสตร์ของท้องถิ่นนั้นๆ ดังนั้นการทำเครื่องจักสานที่เห็นได้ชัด คือ เครื่องมือเครื่องใช้ในการจับปลาและสัตว์น้ำจืด ได้แก่ ลอบ ไซ ชะนาง โดยทำด้วยไม้ไผ่และหวาย ซึ่งรูปแบบและโครงสร้างจะสร้างขึ้นให้เหมาะสมกับการใช้สอย และครุ ใช้สำหรับตีข้าวของทางภาคเหนือ

2.3 เหตุที่เกิดจากความเชื่อ ขบธรรมเนียมประเพณี และศาสนา

เครื่องจักสานจำนวนไม่น้อยเกิดขึ้นจากผลของความเชื่อของท้องถิ่น ซึ่งจะเห็นได้จากการสานเสื่อปาหนันเพื่อใช้ในการแต่งงานของภาคใต้ เป็นต้น

ตัวอย่างผลิตภัณฑ์จักสานพื้นบ้าน

ตัวอย่างผลิตภัณฑ์จักสานพื้นบ้านและวิธีการใช้

1) หวด หรือซ้าหวด

เป็นอุปกรณ์ที่มีใช้กันทั่วไปในภาคเหนือตอนบน ใช้สำหรับการล้างข้าวสารก่อนที่จะนำไปนึ่ง โดยนำข้าวใส่ลงในซ้าหวด แล้วล้างด้วยน้ำสะอาด พร้อมเขย่ากลับไปกลับมาในระหว่างที่ล้างเพื่อให้ได้ข้าวที่สะอาด ซ้าหวดยังสามารถใช้ล้างผักสด ได้อีกด้วย (ปิยกนิฏฐ์ โชติวนิช และคณะ, 2560)

2) ไซ

เป็นเครื่องมือที่ใช้สำหรับดักจับสัตว์น้ำ โดยพัฒนาขึ้นจากการภูมิปัญญา ร่วมกับการสังเกตของชาวบ้าน มีลักษณะทรงกระบอก สานด้วยไม้ไผ่เหลา ขอบปากและโครงทำด้วยเครือไม้ ร้อยด้วยไนล่อนด้านหนึ่งเป็นช่องปาก อีกด้านหนึ่งเป็นงา ใช้ดักปลาในน้ำนิ่ง โดยวางไว้ช่วงน้ำตื้น แหวกกอข้าวหรือกอหญ้าวางแช่น้ำไว้ในนา ปลาที่หากินตามน้ำตื้น หรือไปวางไข่ จะเข้าทางช่องงา ปลาที่เข้าไซลอยมักเป็นปลากระดี่ ปลาสลิด หรือปลาหมอ เป็นต้น (วิทัญญู ขำชัยภูมิ และคณะ, 2561)

3) ข้อง

พาชนะสำหรับใส่สัตว์น้ำ สามารถใช้ใส่ ปลา กุ้ง หอย ทุกชนิด ใช้ในเวลาที่ออกหาปลา โดยผูกข้องไว้ที่เอว ขังปลาไว้ในข้องแล้วนำไปแช่น้ำที่ไหล จะทำให้ปลามีชีวิตอยู่ได้หลายวัน

4) พุ่ม

ใช้สำหรับประกอบในงานพิธีมงคลต่าง ๆ โดยได้มีการใช้ไม้ไผ่ทดแทนเพื่อเป็นการพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่น

5) ที่ครอบโคมไฟ

ใช้ในการตกแต่งบ้าน อาคาร หรือการจัดงานตามสถานที่ต่าง ๆ โดยเป็นภูมิปัญญาชาวบ้านที่ดัดแปลงมาจากการสานสุ่มไก่

6) พาน

นอกจากการใช้ไผ่ทำประดิษฐ์เครื่องมือเครื่องใช้แล้วยังมีการสานพาน ตัวพานรูปร่างคล้ายถาด ใช้สำหรับใส่เครื่องพิธีกรรมพิธีต่างๆ

บรรณานุกรม

ทนงศักดิ์ ปัดสินธุ์. (2560). ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการจัดการสิ่งแวดล้อมในชุมชน: กรณีศึกษาชุมชนบ้านหนองโก อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม. *Chophayom Journal, 28*(1), 193–202.

ประทักษ์ คูณทอง. (2555). การศึกษาและพัฒนาเครื่องเรือน จากการประยุกต์ใช้ลวดลายหัตถกรรมเครื่อง จักสานพื้นบ้านท้องถิ่นอีสาน. *RMUTI JOURNAL Science and Technology, 5*(1), 53–63.

ปิยกนิฏฐ์ โชติวนิช, ธวมินทร์ เครือโสม, นิภา ชุณหภิญโญกุล, & มาลิณี ศรีไมตรี. (2560). การพัฒนาช่องทางการผลิตและการตลาดผลิตภัณฑ์หวดนึ่งข้าวอัจฉริยะของ กลุ่มวิสาหกิจชุมชนจักสานเชิงนวัตกรรม. *RMUTI JOURNAL Humanities and Social Sciences, 4*(2), 1–15.

พรทิพย์ สอนสกุล. (ม.ป.ป.). ประวัติความเป็นมาของเครื่องจักสานไทย—การจักรสาน ตำบลไชยวาน. สืบค้น 15 พฤศจิกายน 2564, จาก https://sites.google.com/site/klumcakrsantabli/1-khwam-pen-ma-khxng-kheruxng-caksan-thiy

มนศักดิ์ ทหิงษ์, และ สิทธิกร ต๊ะกู. (2564). ภูมิปัญญาการออกแบบลวดลายเครื่องจักสานที่ส่งผลด้านคุณค่าและความหมายต่อการอนุรักษ์ของชุมชนกะเหรี่ยงบ้านยะโม่คี อำเภออุ้มผาง จังหวัดตาก. *วารสารสถาบันวัฒนธรรมและศิลปะ, 22*(2), 111–124.

เรวัต สุขสิกาญจน์. (2554). ผลิตภัณฑ์จักสานกระจูดในจังหวัดนครศรีธรรมราช. *Journal of Fine and Applied Arts Khon Kaen University, 3*(2), 69–92.

วิทัญญู ขำชัยภูมิ, วิมลศิลป์ ปรุงชัยภูมิ, และ ณัฐปราย์ ชัยสินคุณานนต์. (2561). ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำของจังหวัดชัยภูมิ. *Academic MCU Buriram Journal, 3*(2), 68–76.

